

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. Żurawia 4 skr. pt. 24

00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04; 29-35-69
ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

Telefon dyżurny: 21-34-34
Telex: 816-436

BD/240/58/89

ŻYCIE CODZIENNE POLAKÓW W 1989 R.

Komunikat z badań

Warszawa, grudzień 1989 r.

W opracowaniu podjęto próbę pokazania, jak sytuacja ekonomiczna kraju wpływa na codzienne życie Polaków, jakie wytwarza sytuacje, zwyczaje, zachowania. Odpowiedzi respondentów na pytania dotyczące sytuacji finansowej rodzin, gospodarowania budżetem domowym, uciążliwości zakupów, aktywności w zdobywaniu dóbr i pieniędzy, życia kulturalnego i towarzyskiego, a także zagrożenia społecznego świadczą o znacznym nasileniu się w ciągu ostatniego roku trudności materialnych, wydłużeniu listy dolegliwości życia codziennego i potrzeb, których poziom zaspokajania obniża się.

Prześledzono zmiany zachodzące w tym względzie, porównując wyniki ostatniego¹ sondażu z wcześniejszymi².

1. Materialno-finansowy wymiar życia codziennego

Trudne warunki życia ludzi utrzymują się już od dłuższego czasu. Obecnie 45,8% badanych ocenia sytuację materialną własną i swojej rodziny jako przeciętną, 42,2% - jako złą, a tylko 11,9% - jako dobrą. W porównaniu z trzema poprzednimi latami zwiększył się (o 6) odsetek rodzin źle lub bardzo źle sytuowanych i jednocześnie zmniejszyła się liczba rodzin żyjących dobrze (o 4%) lub przeciętnie (o 2%; tab.1).

Tabela 1

w procentach

Ocena własnej sytuacji materialnej	Respondenci według terminów badań:		
	1989	1988	1987
Bardzo zła, zła	42,2	36,7	36,2
Średnia, przeciętna	45,8	47,9	48,3
Dość dobra, dobra	11,9	15,4	15,5

Obniżanie się w ostatnim roku poziomu życia ludzi zgłasza 60,2% ankietowanych, a 58,9% mówi o pogorszeniu własnej sytuacji finansowej. Prawie wszyscy twierdzą, że przyrost dochodów

¹ "Aktualne wydarzenia (15)" - badanie zrealizowano w dniach 17-21 listopada br. na 1497-osobowej reprezentatywnej ogólnopolskiej próbie dorosłej ludności kraju.

² Por.: "Jak minął 1988 r.?" Komunikat z badań, CBOS, grudzień 1988 r.

nie pokrywa podwyżek cen (93,3%). Zdaniem 82,2% respondentów w bieżącym roku można było za osiągnięte dochody kupić mniej niż w zeszłym, w tym 54,5% uważa, że znacznie mniej.

Średni miesięczny dochód w przeciętnej (3,5-osobowej) rodzinie w październiku br. wynosił 143,6 tys. złotych na jedną osobę³. Struktura jego przedstawiała się następująco:

dochód na 1 osobę	odsetek rodzin
- do 68 tys.	9,3
- 69-94 tys.	20,0
- 95-150 tys.	43,1
- 151-240 tys.	17,8
- powyżej 240 tys.	9,8

Większość rodzin (57,2%) gospodaruje swoim budżetem bardzo oszczędnie, może zaspokoić podstawowe potrzeby; 26,5% jest zagrożona ubóstwem, gdyż pieniędzy starcza im jedynie na najtańsze jedzenie i ubranie. Powiększył się odsetek (z 9,2 w'88 do 13,3 w'89) żyjących, według własnej oceny, w biedzie. Kłopotów finansowych nie odczuwa zaledwie 2-3% Polaków. Postępuje proces ubożenia społeczeństwa.

Szczegółowy rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące gospodarowania budżetem przedstawia się następująco:

	wskazania w %	
	XI'89	XI'88
- starcza nam na wszystko bez specjalnego oszczędzania	2,7	3,1
- żyjemy bardzo oszczędnie i starcza nam na wszystko	17,8	18,8
- żyjemy bardzo oszczędnie, aby odłożyć na poważniejsze zakupy	39,4	43,8
- pieniędzy starcza nam jedynie na najtańsze jedzenie i ubranie	26,5	24,9
- pieniędzy starcza nam jedynie na najtańsze jedzenie, nie starcza na ubranie	11,1	7,5

³ Por.: "Warunki życia w opinii społecznej". Komunikat z badań, CBOS, grudzień 1989 r.

- pieniędzy nie starcza nawet na najtańsze jedzenie i ubranie	2,2	1,7
- trudno powiedzieć	0,3	0,1

Napięcia w budżetach domowych są duże. Znaczna część badanych żyje na styk, czyli od pierwszego do pierwszego. W październiku br. połowa (49,1%) rodzin badanych miała długi, 45,1% - wydało wszystkie dochody, a 39,6% musiało jeszcze skorzystać z oszczędności lub pożyczać. Tylko 15,0% rodzin udało się coś odłożyć.

Życie na "kredyt" jest oczywiście wyrazem kłopotów finansowych rodzin, ale równie dobrze może być sposobem na życie z hiperinflacją.

O napięciach w budżetach znacznej części rodzin świadczą też odpowiedzi respondentów na pytanie, co jest główną uciążliwością ich życia codziennego. Co prawda w równym stopniu dokuczliwy jest brak pieniędzy, jak braki na rynku niezbędnych do życia artykułów, ale w porównaniu z zeszłym rokiem znacznie częściej (wzrost wskazań o 10%) odczuwa się brak pieniędzy (tab.2).

Tabela 2

w procentach

Pytanie	Respondenci według terminów badań:	
	XI '89	XI '88
Co obecnie jest bardziej dokuczliwe dla Pana(i) lub Pana(i) rodziny:		
- bardziej brak pieniędzy	26,7	16,4
- bardziej braki w zaopatrzeniu	16,1	16,9
- jedno i drugie jest równie dokuczliwe	53,8	63,8
- ani jedno, ani drugie nie jest dokuczliwe	2,0	1,8
- trudno powiedzieć	1,2	1,1

Trudna sytuacja materialna zmusza większość rodzin do wielu ograniczeń lub wyrzeczeń (tab.3). Około 70,0% respondentów poszukuje tańszej żywności, 65% rezygnuje z zaspokajania

podstawowych potrzeb. Ograniczają życie kulturalne i towarzyskie. Często sięgają do oszczędności, korzystają z pomocy rodziny czy podejmują dodatkową pracę. Rzadko zaś wyprzedają rzeczy wartościowe i korzystają z pomocy państwa czy Kościoła.

Tabela 3

w procentach

Pytanie	Odpowiedzi respondentów:		
	często	rzadko	wcale
Czy w tym roku musiał(a) Pan(i):			
- poszukiwać tańszej żywności	68,9	21,6	9,2
- rezygnować z zakupu rzeczy i sprzętu dla wyposażenia domu	65,0	23,2	11,6
- rezygnować z wyjazdów na wypoczynek	59,9	14,6	25,0
- ograniczać zakupy odzieży	58,5	28,9	12,6
- rezygnować z zakupu tzw. używek (papierosy, kawa, alkohol)	47,1	27,5	25,0
- ograniczać ilość kupowanej żywności	46,3	35,1	18,5
- korzystać z wcześniej zgromadzonych oszczędności	45,6	31,3	22,8
- podejmować dodatkową pracę, szukać dodatkowych źródeł dochodów	38,1	22,6	39,1
- korzystać z pomocy rodziny	22,0	26,3	51,2
- wyprzedawać rzeczy wartościowe	5,2	16,4	78,1
- korzystać z pomocy państwa, Kościoła itp.	3,3	8,1	88,0
Uwaga: Procenty nie sumują się do 100%, ponieważ nie uwzględniono braków danych oraz odpowiedzi "trudno powiedzieć".			

2. Kłopoty z zakupami

Na jakość życia mają wpływ także trudności z zakupami. Na pytanie, czy w ostatnim okresie wzrastają one, czy maleją, uzyskano następujący rozkład odpowiedzi:

	wskazania w %	
	XI ⁸⁹	XI ⁸⁸
- wzrastają	36,8	61,6
- są takie, jak były	45,4	33,7
- maleją	16,5	4,1
- nie ma takich kłopotów	1,2	0,6

Przeważa pogląd, że są "takie, jak były". W porównaniu z sytuacją sprzed roku wyraźnie wzrosło poczucie stabilizacji rynku. Zmniejszyła się (o 35%) liczba przekonanych o dalszym narastaniu kłopotów z codziennymi zakupami i wzrosła (o 12%) twierdzących, że jest ich coraz mniej. Obecnie rynek żywnościowy jest lepszy niż 1988 roku, pogorszyło się natomiast zaopatrzenie w towary przemysłowe (tab.4).

Tabela 4

w procentach

Przedmiot oceny	Odpowiedzi respondentów na pytanie w kwestii zaopatrzenia:			
	jest lepiej niż w XI ⁸⁸	jest tak samo	jest gorzej niż w XI ⁸⁸	trudno powiedzieć
Zaopatrzenie:				
- w artykuły spożywcze	47,0	25,8	26,2	0,8
- w artykuły przemysłowe	12,5	34,6	50,1	2,7

Stan rynku i portfela przeciętnego konsumenta rzadziej niż przed rokiem stwarza możliwości zakupu atrakcyjnych, chociaż nie planowanych rzeczy (w ⁸⁸ kupiło taką rzecz 53,7, a w ⁸⁹ - 39,0%).

Niektórzy z badanych nie tylko nabywali artykuły, ale także handlowali nimi; 14,3% respondentów co najmniej raz w roku sprzedało z zyskiem kupione okazjnie towary i prawie równie często podczas wycieczek zagranicznych dorabiało (14,4%). Chociaż jest to margines naszej codziennej działalności (systematycznie handlem zajmuje się tylko 0,7-1,1% ankietowanych), to jednak istotny społecznie, podtrzymuje bowiem opinię: "Polak handlarz" (tab.5).

Tabela 5

w procentach

Pytanie	Odpowiedzi respondentów:			
	tak, wiele razy	tak, kilka razy	tylko raz	nigdy
Czy w mijającym roku Pan(i)				
- był(a) na wycieczce zagranicznej, aby przy okazji zarobić	0,7	4,1	9,6	85,4
- sprzedał(a) z zyskiem kupione okazjnie towary	1,1	6,7	6,5	85,7

Zakupy to czasami również nieprzyjemności. Zarówno w ubiegłym, jak i w tym roku co trzeci badany został oszukany co najmniej jeden raz (33,7 w'88, 34,4% w'89).

3. Życie kulturalne i towarzyskie

Przy istniejących problemach finansowych i uciążliwościach dnia powszedniego, życiu codziennemu większości polskich rodzin praktycznie nie towarzyszą takie przyjemności, jak: pójście do kina, teatru, z rodziną do restauracji czy na imprezę sportową (tab.6).

Ponad połowa badanych (57,6%) nie była w bieżącym roku ani razu w kinie, 81,8% - w teatrze, 73,5% - na żadnej imprezie sportowej, 78,2% - z rodziną w restauracji. Oczywiście nie można tego wyjaśniać tylko aspektem finansowym, wpływają także wzory kulturowe. Jednakże w porównaniu z zeszłym rokiem nastąpił spadek we wszystkich typach aktywności kulturalnej i rozrywkowej. Życie towarzyskie sprowadza się często do urządzania przyjęć dla przyjaciół i znajomych. Organizowało je kilka razy bądź wiele razy w roku 41,4% rodzin ankietowanych. Częstotliwość tego rodzaju spotkań również spadła, i to znacznie (o 15%).

O napiętych budżetach rodzin może też świadczyć to, że obecnie rzadziej niż rok temu jeździ się taksówką i gra na loteriach - w'89 nie korzystało z taxi 64,5% ankietowanych, w'88 - 44,5%, na loteriach zaś nie grało odpowiednio: 76,8 i 68,4%.

Tabela 6

w procentach

Pytanie	Termin badania	Odpowiedzi respondentów:						co najmniej raz
		tak, wiele razy	tak, kilka razy	tylko raz	nigdy			
Czy w mijającym roku Pan(i) był(a): - w kinie	1988	10,3	30,3	9,3	50,0	49,9		
	1989	8,7	22,4	11,3	57,6	42,4		
- w teatrze	1988	1,7	11,1	9,9	77,3	22,7		
	1989	1,9	7,2	9,2	81,8	18,2		
- na imprezie sportowej	1988	5,9	19,6	8,1	66,4	33,6		
	1989	5,3	13,8	7,4	73,5	26,5		
- z rodziną w restauracji	1988	1,7	19,0	6,7	72,5	27,4		
	1989	2,6	11,0	8,2	78,2	21,8		
- urządził(a) przyjęcie dla przyjaciół	1988	6,1	58,6	15,0	20,2	79,7		
	1989	5,2	36,2	23,4	35,1	64,8		
- jechał(a) taksówką	1988	5,8	39,6	9,1	45,5	54,5		
	1989	4,5	20,7	10,4	64,5	35,5		
- kupił(a) los na loterii	1988	3,1	21,1	7,3	68,4	31,5		
	1989	2,5	14,2	6,5	76,8	23,2		

4. Zainteresowanie polityką na co dzień

Zainteresowanie Polaków polityką jest średnio: 19,0% badanych uważnie i bardzo szczegółowo śledzi to, co się dzieje w polityce, 42,8% - śledzi jedynie główne wydarzenia; 25,5% - często umykają uwadze nawet ważne wydarzenia, a pozostałych (12,8%) polityka praktycznie nie interesuje. Fakt ten potwierdza częściowo niska oglądalność programów informacyjnych TV oraz niski poziom czytelnictwa prasy (tab.7).

Tabela 7

w procentach

Pytanie	Odpowiedzi respondentów:			
	codziennie	kilka razy w tygodniu	rzadko	w ogóle nie
Jak często słucha, ogląda, czyta Pan(i):				
- dziennik telewizyjny	39,5	37,0	21,6	1,9
- Teleexpress	20,1	36,6	36,5	6,7
- Panoramę Dnia	20,8	32,7	35,7	10,6
- dzienników polskiego radia	25,7	26,1	35,3	12,8
- wiadomości z polskojęzycznych rozgłośni zachodnich	2,1	6,7	25,9	65,2
- "Gazetę Wyborczą"	6,3	16,1	35,5	42,1
- inne gazety codzienne	23,3	27,9	33,3	15,5

Systematycznie prasę codzienną czyta zaledwie co czwarty badany (23,3%). W zasadzie nie słucha się wiadomości z polskojęzycznych rozgłośni zachodnich.

Strajki i demonstracje przeciwko władzy to margines życia codziennego Polaków. Brało w nich udział co najmniej raz 8,4% ankietowanych (w'88 - 4,4%; tab.8). Był to jednak istotny i zauważalny element naszego życia politycznego.

Tabela 8

w procentach

Pytanie	Termin badania	Odpowiedzi respondentów:				
		tak, wiele razy	tak, kilka razy	tylko raz	nigdy	co najmniej raz
Czy w mijającym roku Pan(i) uczestniczył(a) w strajku, demonstracji przeciw władzy	1988	0,5	1,7	2,2	95,5	4,4
	1989	1,1	3,3	4,0	91,6	8,4

5. Otoczenie społeczne badanych w ich własnej ocenie

Opinie o otoczeniu są wyraźnie podzielone. Zdaniem 48,1% ankietowanych "większość społeczeństwa to ludzie porządni i uczciwi", 40,2% - twierdzi, że dziś "znacznie łatwiej trafić na drania, oszusta, cwaniaka niż na porządnego człowieka". W ubiegłym roku rozkład odpowiedzi był podobny.

Narasta poczucie zagrożenia społecznego. W 1988 roku 29,0% respondentów co najmniej raz nie czuło się bezpiecznie na ulicy, a w 1989 r. odczucie takie miało 44,4%, w tym 25,4% kilka razy. W mijającym roku co dziesiąty ankietowany został okradziony.

Badani żyją i pracują w środowiskach, w których utrzymuje się dość znaczne napięcie społeczne - w odczuciach przeważa lęk, obawa co przyniesie przyszłość (tab.9).

W porównaniu z ubiegłym rokiem, w społeczeństwie zaszły w tym względzie pozytywne zmiany. Znacznie częściej (wzrost o 13%) występuje odprężenie, zadowolenie i wiara, że jest lub będzie lepiej, rzadziej zaś stan apatii i rezygnacji (o 6%), a także brak wiary w jakąkolwiek poprawę (o 15%).

Istotną trudnością dnia codziennego jest załatwianie spraw w urzędach miast i gmin; co najmniej raz w roku miało je 44,7% obywateli, kilka razy - 25,9% (tab.10).

Tabela 9

w procentach

Pytanie	Respondenci według terminów badań	
	1989	1988
Czy wśród ludzi, z którymi się Pan(i) styka panuje:		
- ogólne odprężenie i zadowolenie, wiara, że będzie lepiej	7,3	2,1
- pewne odprężenie i zadowolenie, że jest trochę lepiej	22,4	14,4
- apatia, rezygnacja, pogodzenie się z losem	11,0	17,3
- lęk, obawa co przyniesie przyszłość, niepewność jutra	40,3	42,1
- ogólne niezadowolenie, brak wiary w jakąkolwiek poprawę	6,9	21,6
- określam to inaczej	2,5	1,1
- trudno powiedzieć	9,2	4,4

Tabela 10

w procentach

Pytanie	Termin badania	Odpowiedzi respondentów:				
		tak, wiele razy	tak, kilka razy	tylko raz	nigdy	co najmniej raz
Czy w mijającym roku Pan(i) miał(a) trudności w załatwieniu spraw w urzędzie gminnym, miejskim?	1988	8,7	25,9	10,1	55,0	44,7
	1989	7,7	25,7	9,6	56,8	43,0

5. Ocena własnego życia codziennego

Codziennie życie Polaków jest pełne trosk i kłopotów. Przeważają trudności związane z utrzymaniem rodziny, obroną jej dotychczasowego poziomu życia. W tym celu rezygnujemy z zaspokajania wielu podstawowych potrzeb. Budżety gospodarstw domowych są mocno napięte - większość rodzin gospodaruje nimi bardzo oszczędnie, część jest zagrożona ubóstwem, a nawet, według własnej oceny, znaj-

duje się w biedzie. Dużą uciążliwością są zakupy, głównie po-
goń za tańszą żywnością. Bardzo niska jest aktywność kultural-
na społeczeństwa. Umiarkowane zainteresowanie polityką. Często
źródłem obawy jest własne bezpieczeństwo. Na tym tle większość
badanych (73,1%) uznała swoje życie za "ciągłą gonitwę i szar-
paninę". Jednocześnie prawie tyle samo osób (ok. 76%) jest z
niego zadowolona (tab. 11).

Tabela 11

w procentach

Stosunek do stwierdzenia	Respondenci według terminów badań:	
	XI '89	XI '88
Moje życie codzienne jest:		
- ciągłą gonitwą i szarpaniną	72,9	70,8
- spokojne i wygodne	13,1	18,6
- trudno powiedzieć	13,8	10,3
Ogólnie jestem z życia:		
- bardzo zadowolony(a)	5,1	6,1
- raczej zadowolony(a)	70,5	61,3
- raczej niezadowolony(a)	22,1	28,6
- zupełnie niezadowolony(a)	2,1	3,7

Od dwóch lat przedstawione wskaźniki nie ulegają istot-
niejszym zmianom. Pozorna ich sprzeczność może świadczyć o tym, że
na ogólne zadowolenie z życia wpływają nie tylko codzienne kłó-
poty, których Polakom nie brakuje, ale także inne sprawy, takie
jak: satysfakcja z życia rodzinnego, pracy, sukcesy dzieci czy
sytuacja w kraju, np. zmiana rządu itp.⁴.

⁴ Zob. "Jaki był 1989 r.?" Komunikat z badań, CBOS, grudzień 1989 r.